

บ้านหมี่

แดนคนงาม

บ้านหมี่ เป็นอำเภอหนึ่งใน ๖ อำเภอของจังหวัดลพบุรีอยู่ห่างจากลพบุรีไปทางเหนือ ๒๙ กม. ตามทางรถไฟ ถ้าหากไปทางรถยนต์ตามทางลัด คือไปตามถนนต้นคลองชลประทาน ก็ประมาณ ๓๑ กม. แต่ถ้าหากไปตามถนนพหลโยธิน ไปแยกที่ อ. โคกสำโรง ก็ประมาณ ๕๐ กม. และถ้าแยกที่บริเวณเขาช่องลมก็ประมาณ ๓๐ กม. เศษ

ที่ผู้พูดกันว่า “**บ้านหมี่แดนคนงาม**” นั้นก็เพราะว่าบ้านหมี่มีชาวไทยเก่าแก่สาขาหนึ่งคือ “**ชาวพวน**” หรือที่เรียกติดปากว่า “**ลาวพวน**” อพยพมาอาศัยอยู่เมื่อร้อยกว่าปีมาแล้ว สาวชาวพวนนี้มีผิวขาวสวย มีนัยท่อนักเที่ยวชอบไปเที่ยวและชมสาวงามบ้านหมี่กันมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในวันขึ้นปีใหม่ และงานวันสงกรานต์ เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีสิ่งที่น่าสนใจอื่น ๆ ของบ้านหมี่ ดังต่อไปนี้

ชื่อ “บ้านหมี่” นั้นเป็นคำพวนมารวมกับคำไทยคือคำว่า “บ้าน” เป็นคำไทย “หมี่” เป็นคำพวน ซึ่ง

หมายถึงการมัดเส้นไหมเป็นเปราะๆ เพื่อนำไปย้อมสี ให้เส้นไหมมีสีสลับกันเป็นปล้องๆ แล้วนำมาทอขึ้นใช้เรียกว่า “ชิ้นไหม” ดังนั้นคำว่าบ้านไหม จึงมิใช่ว่าเป็นบ้านที่ทำไหมหรือทอเกี่ยวกันมากดังที่บางคนเข้าใจ แต่เป็นบ้านที่ทอผ้าชิ้นต่างหาก เนื่องจากชาวพวนชอบทอผ้าชนิดนี้ใช้กันจะสังเกตว่าตามบ้านจะมีกี่ทอผ้าเป็นส่วนมาก แต่ชื่อบ้านหมันก็เพิ่งใช้กันเมื่อวันที่ ๒๕ กันยายน พ.ศ. ๒๔๘๒ นี้เองคือเปลี่ยนจากชื่อ “บ้านเช่า” จะขอกกล่าวถึงประวัติของอำเภอแต่พอสังเขปต่อไป

ในสมัยรัชกาลที่ ๓ ตามประวัติศาสตร์กล่าวว่า เจ้าอนุวงศ์เวียงจันทน์เป็นขบถยกทัพมายึดเมืองนครราชสีมาได้ ผลสุดท้ายก็ต้องพ่ายแพ้แก่คุณหญิงโม ไทยได้ยกกองทัพไปปราบและสามารถตีเวียงจันทน์ได้ แต่เจ้าอนุฯ อพยพครอบครัวหนีไปพึ่งญวนและทวยศไทยต่ออีก โดยยกหัวเมืองของไทยคือพื้นที่ห้าทั้งหก เมืองจำเริญ และเมืองพวนให้แก่ญวนเพื่อเอาใจ

ต่อมาเจ้าอนุฯ กียึดเมืองเวียงจันทน์คืนได้ ไทยจึงยกทัพไปปราบจนสามารถเข้าเวียงจันทน์ได้อีก ไทยได้เผาเมืองเสีย แล้วตามจับเจ้าอนุฯ มาจองจำอยู่ในกรุงเทพฯ ใน

การศึกครั้งนั้นทำให้ชาวพวนในหัวพันทั้งห้าทั้งหก ซึ่งอยู่ตามเมืองต่างๆ อพยพเข้ามาอยู่ในขอบขันทีสีมาของไทย โดยอพยพเข้ามาอยู่ที่บ้านหมี่, บ้านทับคล้อ, ทุ่งโพธิ์, วังหลุม, อำเภอตะพานหิน และที่พิษณุโลก และหลังจากปราบขบถแล้วไทยก็ได้ไปเกลี้ยกล่อมชาวพวนอีกครั้งหนึ่ง ชาวพวนจึงอพยพกันเข้ามามากขึ้นไปอีก

ท้องถิ่นที่ชาวพวนอพยพมายังบ้านหมี่ครั้งแรกนั้นคือตำบลบ้านเช่าซึ่งคำว่า “เช่า” หรือ “เซา” นั้นเป็นภาษาพวนหมายถึงการหยุดพักตั้งหลักแหล่งทำมาหากิน ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๒๖ ทางราชการเห็นว่า เป็นตำบลใหญ่มากขึ้นจึงตั้งอำเภอขึ้นที่ตำบลบ้านเช่านี้แล้วให้ชื่อว่า อำเภอสนามแจง เนื่องจากที่ว่าการอำเภอตั้งอยู่ใกล้กับเขาสนามแจง ต่อมาทางการได้ย้ายที่ว่าการอำเภอไปปลูกสร้างขึ้นใหม่ที่ห้วยแก้ว ตำบลมหาสอน เพราะเหตุว่าที่ตั้งอำเภอใหม่เป็นทำเลชุมทางของลำคลองสนามแจง ลำคลองท่าตะโก หรือห้วยแก้วมาบรรจบรวมกันเป็นลำน้ำบางขาม เป็นแหล่งศูนย์กลางของกม.นาคมในระยณะนั้น และได้เปลี่ยนชื่ออำเภอเรียกว่า “อำเภอห้วยแก้ว” ตามชื่อบ้านที่ตั้งในระหว่างนี้ ได้มีการเคลื่อนย้ายที่ตั้งของอำเภอไปตั้งในบริ-

เวณไม่ห่างไกลจากที่เดิมสักอีก ๒ คราว คือราว ๒๔๔๑
 ย้ายไปอยู่บ้านฝั่ง ตำบลบ้านฝั่ง และใน พ.ศ. ๒๔๔๕
 ย้ายไปอยู่ที่บ้านห้วยแก้ว ตำบลบางฝั่งตรงกันข้ามกับที่ตั้ง
 อำเภอเก่าที่บ้านห้วยแก้ว ตำบลมหาสอน ซึ่งบัดนี้เรียกว่า
 “ตลาดห้วยแก้ว” การที่มีการเคลื่อนย้ายอำเภอบ่อย ๆ
 เพราะทางราชการเห็นว่าที่ตั้งว่าการอำเภอเป็นที่ลุ่ม ถึงฤดู
 ฝนน้ำท่วมจึงไม่สะดวกและไม่เหมาะสมแก่การปกครอง
 ตลอดจนการติดต่อของราษฎร ครั้นถึง พ.ศ. ๒๔๕๑ รัฐ-
 บาลได้สร้างทางรถไฟสายเหนือผ่านมาในตำบลบ้านหมี่เดียว
 ๕ และได้สร้างสถานีรถไฟบ้านหมี่ขึ้น มีราษฎรมาตั้งร้านทำ
 เลการค้าจนเป็นแหล่งชุมนุมชน ทางราชการจึงได้ย้ายที่
 การอำเภอมาตั้งทำการใหม่ที่ตำบลบ้านหมี่ (ตำบลบ้าน
 เสาเดิม) แล้วขนานนามใหม่ว่า “อำเภอสนามแจง” ตาม
 ชื่อเดิมจนกระทั่งถึง พ.ศ. ๒๔๕๗ จึงเปลี่ยนชื่อเป็น “อำ-
 เภอบ้านเสา” เพื่อให้ตรงกับชื่อบ้านซึ่งเป็นตำบลที่ตั้งที่
 การอำเภอ จนกระทั่งถึง พ.ศ. ๒๔๗๒ ได้มีการปรับปรุง
 ชื่อสถานที่ต่าง ๆ ทั่วประเทศไทย และเห็นว่าคำว่า “บ้าน
 เสา” ฟังแล้วชวนให้นึกถึงความโศรกสลดอยู่เรื่อยไป จึงมี
 ได้มีพระราชกฤษฎีกาเปลี่ยนนามที่ว่าการอำเภอบ้านเสามา

เป็น “ที่ว่าการอำเภอบ้านหมี่” เมื่อวันที่ ๒๕ กันยายน พ.ศ. ๒๔๘๒ เป็นต้นมา

ตำบลหมู่บ้านในท้องที่อำเภอบ้านหมี่

ปัจจุบันนี้อำเภอบ้านหมี่ได้จัดการแบ่งท้องที่การปกครองออกเป็น ๒๐ ตำบลด้วยกันคือ

๑. บ้านหมี่ ๒. เชียงงา ๓. โพนทอง ๔. บ้านทราย ๕. หินปัก ๖. บางกระพี้ ๗. ดงพลับ ๘. หนองเหมือง ๙. คอนคิงส์ ๑๐. ไร่ใหญ่ ๑๑. สายห้วยแก้ว ๑๒. สนามแจง ๑๓. หนองทรายขาว ๑๔. หนองเต่า ๑๕. พุตา ๑๖. มหาสอน ๑๗. บ้านชี และ ๑๘. บางขาม

ชื่อตำบลเหล่านี้ เท่าที่มีผู้เล่ากันต่อๆ มาพอจะทราบความเป็นมาว่าทำไมจึงชื่ออย่างนั้น ดังนี้

บ้านหมี่

คงได้กล่าวมาแล้วในตอนต้น

เชียงงา คงจะมาจากชื่อที่ชาวพวนซึ่งอพยพมาจากหัวพัน-
ทั้งห้าทางหกตงให้ คงเลียนแบบเชียงรุ่ง เชียงแสน เชียง

ของ นันเอง จึงเอาคำว่า “เซียง” มาใช้ส่วน คำว่า
“งา” นั้น อาจจะนำข้างคู้บ้านคู้เมืองมาตัวก็ได้

สนามแจง

คงจะตงชื่อตามชื่อ “ภูเขาสนามแจง” นันเองและ
ที่ชื่อสนามแจงก็มีผู้เล่าว่าภูเขาสูงนี้มีหนามแจงมาก จึงตง
ชื่อเพี้ยนมาเป็นสนามแจง

มหาสอน

มีผู้เล่าว่าตงชื่อตามชื่อวัดมหาสอน ซึ่งวัดมหาสอน
นี้ พระสงฆ์องค์หนึ่งชื่อมหาสอนเป็นผู้สร้าง

บางพ้ง

ตงชื่อตามชื่อ “วัดบางพ้ง” ซึ่งมีมาก่อนเดิมตำบล
บางพ้งนี้เป็นตำบลเดียวกับตำบลมหาสอน ต่อมาจึงแยก
จากกันโดยให้ปากตะวันออกของลำน้ำบางขามแยกเป็นตำ-
บลบางพ้ง ทุ่งๆ ที่วัดบางพ้งอยู่คนละฟากลำน้ำด้วยซ้ำ

บางขาม

เข้าใจว่าตงชื่อตามชื่อ “ลำน้ำบางขาม” นันเอง ❀

โบราณวัตถุสถานและวัดสำคัญในท้องที่ อำเภอบ้านหมี่

เมืองโบราณที่วังไผ่ ตำบลบางพิง

เมืองโบราณที่วังไผ่ตั้งอยู่ที่ตำบลบางพิง ฝั่งตะวันออกของลำน้ำบางซาม ถ้าหากเดินทางจากบ้านหมี่ก็ไปตามถนนสายบ้านหมี่—ท่าโขลง ซึ่งเป็นถนนที่กำลังก่อสร้างพอเอารถยนต์ไปได้ในฤดูแล้ง ถนนสายนี้ตัดผ่านกลางเมืองเลยที่เดียวแต่ถ้าหากฤดูน้ำหลากหรือฤดูฝนตกชุกก็อาจจะไปได้โดยลงเรือหางยาวที่ท่าโขลง หรือบ้านหมี่ก็ได้โดยไปตามลำน้ำบางซาม ซึ่งห่างจากบ้านหมี่ประมาณ ๖ กิโลเมตร

ลักษณะของเมืองโบราณที่วังไผ่คือมีคูเมืองล้อมรอบเนื้อที่ประมาณ ๓๐๐ ไร่ แต่ว่าคูเมืองบางตอนก็ดินเซินไปมากแล้ว ตัวเมืองโบราณตั้งอยู่ห่างจากลำน้ำบางซามประมาณ ๕๐๐ เมตร เท่านั้นเองบนตัวเมืองโบราณแห่งนี้มีเนินดินอยู่หลายแห่ง เข้าใจว่าไม่ต่ำกว่า ๑๐ แห่ง และนอกคูเมืองก็ยังมีเนินดินอีกหลายแห่งเช่นกัน เนินดินแต่

ละแห่งมีเส้นผ่าศูนย์กลาง ๒๕.๓๘ เมตร และแต่ละเนินก็ห่างกันไม่มากนัก ตามเนินดินเหล่านี้มีเศษอิฐเศษเครื่องปั้นดินเผา อยู่ตามผิวดินทั่วไปและบางที่ก็พบลูกบ๊ตขนาดต่างๆ ยิ่งเวลาฝนตกด้วยแล้วจะหาได้ไม่ยากนัก ชาวบ้านที่อยู่บริเวณนั้นเล่าให้ฟังว่าเมื่อครั้งที่ทางอำเภอบ้านหมี่ ทำถนนจากบ้านหมี่—บางขามและตัดถนนผ่านตัวเมืองโบราณนครธมแทรกเตอร์ได้ขุดซากอิฐอยู่ใต้เนินดินเหล่านี้ ขนาดของอิฐก็เป็นอิฐขนาดใหญ่ก่อเรียงกันเป็นแถว และยังพบทองคำหนักราว ๑๑ บาท ทำเป็นรูปคล้ายเขาควาง ตอนปลายด้านแหลมมีตุ้มกลมๆ และยังพบพระพิมพ์ดินเผาขนาดเท่าฝ่ามือ พลอยเจียรระไนเป็นเม็ดๆ อ่างไหเคลือบสีเหลืองแก่ กำไลทองหนักราว ๒ สลึง และบางแห่งก็ขุดพบเตาขนาดใหญ่มีซี่เต้าและถ่านมากมาย

นอกจากนี้ยังพบระฆังหินเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ ๑ เมตร ซึ่งขุดได้จากเนินดินนอกตัวเมืองใกล้กับลำน้ำบางขาม ชาวบ้านนับถือกันมากถึงกับสร้างศาลให้ ลักษณะของระฆังหินนี้ชำรุดไปหลายแห่งแล้วแต่ก็ยังมีรูสำหรับร้อยเชือกเหลืออยู่ เข้าใจว่าเป็นระฆังหินสำหรับให้ชาวเมืองมาตีร้องทุกข์เจ้าผู้ครองเมืองในสมัยโบราณนั่นเอง และยังมีผู้

เล่าอีกว่าเคยพบก้อนหินขนาดใหญ่บนเนินดินแห่งหนึ่งทางทิศเหนือของบริเวณเมืองโบราณนี้ไม่ไกลนัก และยังมีคนเคยเห็นเปลวไฟลุกขึ้นสู่ท้องฟ้าในเวลากลางคืนอีกด้วย สำหรับในบริเวณเมืองโบราณนี้ยังพบสระน้ำหลายแห่ง เตาขนาดใหญ่ซึ่งกลายเป็นสระน้ำก็ยังมีสำหรับบริเวณดังกล่าว ชาวบ้านแถบนี้เล่าว่าเดิมมีต้นไผ่ขึ้นมากมายประกอบกับมีคูน้ำล้อมรอบจึงเรียกกันว่า “วังไผ่” แต่ปัจจุบันนี้ชาวบ้านเรียกเพี้ยนไปเป็น “บางไผ่”

จากลักษณะดังที่กล่าวมาแล้ว ทำให้เข้าใจว่าบริเวณเหล่านี้จะต้องเป็นเมืองโบราณอย่างแน่นอน ที่ต้องร้างไปก็อาจจะเป็นเพราะเกิดสงคราม เกิดโรคระบาด หรือไม่ก็อาจจะเป็นเพราะแม่น้ำเปลี่ยนทางเดินก็ได้ จากการสังเกตคูน้ำบางขาม ซึ่งอยู่ห่างจากบริเวณเมืองโบราณนี้ไม่มากนัก ก็น่าจะเป็นไปได้ที่ลำน้ำนั้นเคยเป็นแม่น้ำขนาดใหญ่มาก่อน แต่ได้ตื้นเขินขึ้นเพราะแม่น้ำเปลี่ยนทางเดิน ปัจจุบันลำน้ำบางขามนี้มีน้ำเต็มฝั่งเฉพาะฤดูน้ำหลากเท่านั้น ถ้าฤดูแล้งจะมีน้ำเป็นหย่างๆ บางตอนก็ตื้นมากและมีน้ำเฉพาะตอนที่ฝนลำน้ำบางขามเท่านั้น แต่ตอนใต้ลงไปก็ติดต่อกับแม่น้ำลพบุรีจะตื้นมากบางตอนไม่มีน้ำเลย นี่เองที่ทำให้

แม่น้ำสายนี้ร้างไปและอาจจะเป็นส่วนหนึ่งทำให้เมืองโบราณ
แห่งนี้ร้างไปด้วย

พระยาโบราณราชธานินทร์ (พร เตชะคุปต์) ได้
สันนิษฐานไว้ว่า พระนางจามเทวีธิดาพระเจ้ากรุงละโว้ได้
เสด็จขึ้นไปครองเมืองหริภุญไชยตามลำน้ำนี้ ดังปรากฏ
ข้อความในหนังสือเรื่องพระนครศรีอยุธยาที่กล่าวถึง “ระยะ
ทางเสด็จพระราชดำเนิน ประพาสตั้งแต่พระราชวังจันทร์-
เกษมถึงจังหวัดลพบุรีในรัชกาลที่ ๖” ตอนหนึ่งว่า

“แม่น้ำลพบุรีตอนตั้งแต่ปากช่องท้องพรหมาตราชัน
ไปเป็นแม่น้ำเดิมอยู่เพียงวัดปากน้ำ ระยะทางประมาณ
๕๕๐ เส้น ต่อไปแม่น้ำวกบ่ตข้างเหนือผ่านหน้าวัดลย์ ตรง
ขึ้นไปตามแม่น้ำโพธิชัย แลตำบลจันเสน ซึ่งอยู่ใต้เขาคักกลี
ลงมาที่ตำบลจันเสนมีเนินดินทำนองจะเป็นเมืองด่านฝ่าย
เหนือของลพบุรีครั้งสมัยขอม แม่น้ำสายนี้เดินเลียบบขึ้นไป
จนหลังอำเภอพยุหะคีรี แต่จะไปบรรจบแม่น้ำเจ้าพระยาตรง
ที่ใด ข้าพระพุทธเจ้ายังไม่มีเวลาที่จะตรวจขึ้นไป ข้าพระ-
พุทธเจ้าเห็นด้วยเกล้าว่า แม่น้ำสายที่เลียบบขึ้นไปหลังอำเภอ
พยุหะคีรีนี้เอง เป็นทางที่นางจามเทวีธิดาพระเจ้ากรุงละโว้
เดินทางขึ้นไปครองเมืองหริภุญไชย . . .”

ถ้าหากลำน้ำสายนี้เป็นทางที่พระนางจามเทวีเสด็จจริงในสมัยนั้นก็ต้องเป็นแม่น้ำใหญ่แน่นอนและเมืองโบราณที่ริมแม่น้ำบางขามนั้นก็ต้องมีในสมัยนั้นแล้ว แต่จะเป็นเมืองชื่ออะไรนั้นยังไม่ปรากฏหลักฐานแน่นอน แต่จากหนังสือชินกาลมาลีปกรณ์ได้กล่าวถึงเมือง ๆ หนึ่งในสมัยนั้นไว้ตอนหนึ่งว่า

“... พระเจ้าจักรพรรดิมีธิดาองค์หนึ่งพระนามว่าพระนางจัมมเทวี เป็นอัครมเหสีของพระเจ้าประเทศราชในเมืองรามัญ (อาจเป็น เมืองราม ซึ่งใกล้ ๆ กับเมืองลพบุรีก็ได้) กำลังทรงครรภ์ได้ ๓ เดือน พระเจ้าจักรพรรดิทรงส่งพระนางจัมมเทวีพระธิดาของพระองค์ให้มาครองราชสมบัติในที่นี้ (หริปุณฺยไชย) ฝ่ายพระนางพร้อมด้วยบริวารหมู่ใหญ่จำพวกละ ๕๐๐ องค์ กับพระมหาเถรไตรปิฎก ๕๐๐ องค์ ลงเรือมาตามแม่น้ำฟิงก์ ๗ เดือน จึงบรรลุดังเมืองนี้...”

สำหรับเมืองรามัญ หรือที่ ร.ต.ท. แสง มนวิฑูรเขียนไว้ในวงเล็บว่า “อาจเป็นเมืองรามซึ่งใกล้ ๆ กับเมืองลพบุรีก็ได้” นั้นอยู่ที่ใดจะเป็นเมืองโบราณที่วังแผ่นดินใช่หรือไม่ ก็หน้าที่นักโบราณคดีหรือนักประวัติศาสตร์จะค้นคว้ากันต่อไป

ส่วนในพงศาวดารโยนก ของพระยาประชากิจกรจักร์ก็มีข้อความปรากฏว่าด้วย ระยะทางนางจามเทวีตอนหนึ่งว่า

“... เรือที่หนึ่งก็เคลื่อนคลาโดยกระบวนตามไปเป็นลำดับคับคั่งที่ธารทางชลมารคออกจากกรุงละโว้มหานครไปประทับยับยั้งประชุมพล ณ ตำบล เมืองบางประก่าง ครั้นยกจากเมืองบางประก่างไปประทับพักพล ณ เมืองคันธิกะ ยกจากเมืองคันธิกะไปประทับพักพลเมืองบุรีรัฐระ .”

จากข้อความที่กล่าวถึงเมืองบางประก่างนี้ จะเป็นเมืองโบราณที่วังไผ่ไม่ใช่หรือไม่ ก็น่าคิดอีกเหมือนกัน อย่างไรก็ตามในเชิงอรรถของพระยาประชากิจกรจักร์ก็มีว่า “เมืองบางประก่างน่าจะเป็นปากบางหมื่นหาญที่ใกล้ปากน้ำบางพุทรา .” ซึ่งท่านก็กล่าวเพียงว่าน่าจะเป็นเท่านั้นเอง ซึ่งยังไม่มีหลักฐานแน่นอน

จึงน่าจะสันนิษฐานได้ว่า เมืองโบราณที่วังไผ่คงจะเป็นเมืองเก่าถึงสมัยทวารวดีและยังมีหมู่บ้านหมู่บ้านหนึ่ง ซึ่งอยู่คนละฟากลำน้ำบางขามของเมืองโบราณแห่งนี้ชื่อว่า “บ้านขอม” อาจจะมีขอมอาศัยอยู่มาก่อนในสมัยโบราณนั้นก็ได้อีก

เมืองโบราณที่วังไผ่^๕ ทางกรมศิลปากรยังไม่ได้สำรวจ จึงควรสำรวจและขุดค้นเสียโดยด่วน เพื่อจะได้ทราบอดีตของเมืองโบราณแห่งนี้ และอาจจะได้หลักฐานอื่นๆ อีกมากมาย ถ้าหากไม่รีบสำรวจขุดค้นแล้ว หลักฐานต่างๆ อาจจะสูญหายไปเรื่อยๆ ก็ได้ เพราะมีคนลักขุดค้นบ่อยๆ ทั้งยังมีคนแปลกหน้าเดินทางไปสำรวจและขุดค้นกันบ่อยๆ อีกด้วย

วัดเขาวงกต

วัดเขาวงกตตั้งอยู่เชิงเขาสนามแจง ห่างจากตัวอำเภอบ้านหมี่ประมาณ ๔ กิโลเมตร ที่ชื่อวัดว่า "เขาวงกต" นั้นก็เพราะว่า บริเวณวัดตั้งอยู่เชิงเขา ซึ่งมีภูเขาล้อมรอบเกือบทุกด้าน เหลือทางเข้าวัดด้านเดียวเท่านั้นเอง

การเดินทางไปยังวัดเขาวงกตก็ไปได้ด้วยรถยนต์ ซึ่งนับว่าสะดวกสบายทีเดียว คือออกจากตัวอำเภอบ้านหมี่ไปตามถนนที่ไปยังหมวดศิลาของการรถไฟฯ (และที่หมวดศิลานี้จะสังเกตเห็นอนุสาวรีย์เป็นรูปคนใส่หมวกถือจอบเสียม เพื่อเตรียมที่จะทำงานนั่นเอง มีผู้เล่าว่าที่หมวดศิลานี้มีคนงานตายบ่อยๆ ต่อมาผู้สร้างอนุสาวรีย์นั้นขึ้นไว้ไม่ทราบว่าเป็นคนตายจะตกลงแก่ไหน) เมื่อถึงหมวดศิลานี้

แล้วก็ไปตามถนนทางซ้ายมือเลียบเชิงเขาไปจนถึงวัดวงกฏ
เลยทีเดียวนะ

วัดเขาวงกฏนี้เริ่มสร้างตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๗๑ ผู้สร้าง
คือพระอาจารย์สำเภา ซึ่งเดิมอยู่ที่วัดถ้ำตะโกเขาสมอคอน
อำเภอท่าม่วง ตอนแรกมีเพียงสำนักสงฆ์ ต่อมาได้มีผู้มีจิต
ศรัทธาบริจาคเงินสร้างสิ่งต่าง ๆ เพิ่มขึ้นโดยเฉพาะอย่างยิ่ง
พระเจ้าวรวงศ์เธอกรมหมื่นนครสวรรค์ศักดิพินิตเป็นผู้
สร้างพระอุโบสถขึ้น และต่อมาก็ได้สร้างตำหนักบริพัตรขึ้น
อันเป็นกุฏิของท่านเจ้าอาวาสในปัจจุบัน

โบราณวัตถุสถานที่สำคัญของวัดเขาวงกฏ ก็คือ
“พระพุทธรูปไสยาสน์” ซึ่งมีความยาว ๑๖ เมตร ประดิษ-
ฐานอยู่บนเชิงเขา เมื่อเข้าบริเวณวัดจะสังเกตเห็นซัด
สำหรับพระพุทธรูปไสยาสน์องค์นี้สร้างเมื่อพ.ศ. ๒๔๙๘ ต่อมา
เจ้าจอมมารดาเลียมในรัชกาลที่ ๕ ได้บริจาคเงินสร้างพระ-
วิหารขึ้นคลุมองค์พระ พร้อมทั้งสร้างบันไดขึ้นไปถึงองค์
พระด้วย นอกจากนี้ยังมีพระพุทธรูปปางต่าง ๆ สร้าง
ประดิษฐานไว้บนยอดเขาเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๐ สามารถมอง
เห็นได้แต่ไกลและที่หน้าวัดมีเสาหงส์สูงตระหง่านอยู่ ๒ ต้น
ทางเนินเขาขวามือมีเจดีย์อยู่บนรูปเรือสำเภาใหญ่สร้างไว้

คงจะเป็นอนุสรณ์สำหรับ พระอาจารย์สำเภา ที่สร้างวัดขึ้น
 ๗
 ๘
 ๙
 ๑๐
 ๑๑
 ๑๒
 ๑๓
 ๑๔
 ๑๕
 ๑๖
 ๑๗
 ๑๘
 ๑๙
 ๒๐
 ๒๑
 ๒๒
 ๒๓
 ๒๔
 ๒๕
 ๒๖
 ๒๗
 ๒๘
 ๒๙
 ๓๐
 ๓๑
 ๓๒
 ๓๓
 ๓๔
 ๓๕
 ๓๖
 ๓๗
 ๓๘
 ๓๙
 ๔๐
 ๔๑
 ๔๒
 ๔๓
 ๔๔
 ๔๕
 ๔๖
 ๔๗
 ๔๘
 ๔๙
 ๕๐
 ๕๑
 ๕๒
 ๕๓
 ๕๔
 ๕๕
 ๕๖
 ๕๗
 ๕๘
 ๕๙
 ๖๐
 ๖๑
 ๖๒
 ๖๓
 ๖๔
 ๖๕
 ๖๖
 ๖๗
 ๖๘
 ๖๙
 ๗๐
 ๗๑
 ๗๒
 ๗๓
 ๗๔
 ๗๕
 ๗๖
 ๗๗
 ๗๘
 ๗๙
 ๘๐
 ๘๑
 ๘๒
 ๘๓
 ๘๔
 ๘๕
 ๘๖
 ๘๗
 ๘๘
 ๘๙
 ๙๐
 ๙๑
 ๙๒
 ๙๓
 ๙๔
 ๙๕
 ๙๖
 ๙๗
 ๙๘
 ๙๙
 ๑๐๐

ที่เชิงเขาอีกด้านหนึ่งหลังพระอุโบสถของวัดมีบันได
 ขึ้นไปยัง “ถ้ำค้างคาว” ที่เรียกว่าถ้ำค้างคาวก็เพราะว่า
 ภายในถ้ำมีค้างคาวอาศัยอยู่เป็นหมื่นเป็นแสนตัว ถ้าหาก
 ขึ้นไปยืนอยู่ที่ปากถ้ำจะไต่กลิ่นมูลค้างคาวโชยขึ้นมาอย่างรุนแรง
 แสบตาแสบจมูกไม่ไหวทีเดียว และมูลค้างคาวที่นี้ทางวัดให้คน
 ประมูลเก็บได้ถึงปีละประมาณ ๕ หมื่นบาท จากปากถ้ำมี
 บันไดลงไปพื้นถ้ำด้านล่าง ลึกเข้าไปมีปล่องทะลุออกยอด
 เขาแล้วต่อจากนั้นก็เป็นถ้ำมืดลึกเข้าไปอีก เข้าใจว่าคงจะลึก
 มาก เพราะมีค้างคาวมากมาย เวลาตอนเย็นค้างคาวเหล่านี้
 จะบินออกไปหากินตอนกลางคืน และบินออกไปเป็นสาย
 ยาวขึ้นสู่ท้องฟ้าราว ๑ ชั่วโมงเศษจึงจะหมด นับว่าน่าดูมาก
 พอตอนเช้ามีตค้างคาวเหล่านี้ก็จะบินกลับเข้าสู่ถ้ำ เป็น
 อย่างนี้ทุกวันมานานแสนนานแล้ว

บริเวณเขาวงกตนี้มีผู้เล่าว่าเคยมีคนชุกตพบแก้ว
 แหวนเงินทองในบริเวณช่องเขากันมาก ทั้งได้พบเศษ
 กระเบื้องและเครื่องภาชนะดินเผาต่างๆ อีกด้วย มีเรื่องเล่า
 กันมาว่าเมื่อตอนกรุงแตก มีเศรษฐีสามพี่น้องนำข้าวของ

เงินทองมากมายหนีพม่ามาซ่อนที่เขาวงกต เคยมีผู้ได้พบ และนำไปก็ปรากฏว่าวัตถุต้องนำมาคืนทุกราย ส่วนที่ถ้ำ ค้างคาวก็ยังมิญาติที่ชาวบ้านเรียกกันว่า “ขุนด่าน” เป็นผู้ดูแลปกป้องบริเวณนี้

สถานที่ซึ่งอยู่ใกล้ ๆ กับเขาวงกตนี้ มีหุบเขาและถ้ำที่น่าสนใจอีกแห่งหนึ่งอยู่ระหว่างหมวตศิลากับวัดญวน คืออยู่หลังเขาตรงหมวตศิลาออกไป จะเห็นได้ว่าเป็นหุบเขาและมีถ้ำลึกประมาณ ๑ กิโลเมตร มีคนเล่าว่าข้างในถ้ำมีงูเหลือมตัวใหญ่มากขดอยู่ ทั้งยังมีพระธุดงค์ชอบไปพักอาศัยอยู่ในถ้ำนั้นบ่อย ๆ ภายในถ้ำมีซากอิฐต่าง ๆ เข้าใจว่ามีคนมาก่อสร้างไว้แต่โบราณ และในบริเวณหุบเขาแห่งนี้ ยังมีผู้เล่าว่าเป็นเมืองลับแลมาแต่โบราณตั้งเรื่องที่เล่ากันต่อ ๆ มาว่า ในวันเพ็ญของทุกเดือน จะได้ยินเสียงพิณพาทย์ประโคมอยู่จนตึก เคยมีชายคนหนึ่งเดินหลงเข้าไปในหุบเขานี้แล้วพบผู้หญิงแต่งตัวแบบโบราณ กำลังเดินไปมา บ้างก็ทำงานต่าง ๆ คนที่เดินหลงเข้าไปได้พูดคุยกับผู้หญิงเหล่านั้น ๆ ก็เล่าว่าเป็นเมืองลับแล และได้พาชายผู้นั้นไปเที่ยวจึงได้พบว่าเป็นเมืองโบราณ มีวัดวาอารามและบ้านเรือนมากมาย เมื่อตอนจะกลับผู้หญิงเหล่านั้นก็พาออก

มาส่ง และเมื่อชายผู้นั้นมองกลับไปก็ไม่พบผู้ใดเลยเรื่องเหล่านี้จะเป็นจริงอย่างไรก็ไม่แน่แน่ แต่ก็มีผู้เล่ากันต่อๆ มา ถ้าถามคนเก่าแก่ของชาวบ้านหมี แล้วมักจะทราบได้ดี

วัดเขียงงา

วัดเขียงงาตั้งอยู่ในท้องที่ตำบลเขียงงา เหนือตลาดบ้านหมีขึ้นไปเล็กน้อย มีถนนจากตลาดบ้านหมีถึงบริเวณวัดนี้ วัดเขียงงานี้คงจะสร้างตั้งแต่ที่ชาวพวนได้อพยพมาตั้งหลักแหล่งที่ตำบลนี้ แล้วคงจะตั้งชื่อโดยใช้คำว่า “เขียง” ให้คล้ายกับ เขียงรุ่ง เขียงของ เขียงแสนที่ตนเคยอพยพมาจาก ณ ที่นั้น ส่วนคำว่า “งา” มีผู้สันนิษฐานว่าคงจะนำงาช้างมาด้วย เลยตั้งชื่อว่า “เขียงงา”

โบราณวัตถุสถานที่วัดเขียงงานี้ก็มีเจดีย์เก่าอยู่องค์หนึ่ง เห็นได้ชัดเลยว่าเป็นเจดีย์ที่เอาอย่างมาจากเจดีย์ทางภาคเหนือของไทย หรือในแถบลาวก็มีลักษณะฐานสูงคอรระฆังจึงอยู่สูง ยอดสุดมีฉัตรฐานย่อเหลี่ยมรูปปั้นสิงห์ที่ฐานด้วย นอกจากนี้ก็มีพระอุโบสถเก่าอยู่หลังหนึ่ง บนกุฏิท่านเจ้าอาวาสมีธรรมาสน์และโต๊ะหมู่บูชาประดับมุกฝีมือดีพอใช้

วัดค้างคาว (วัดธรรมิการาม)

วัดค้างคาวตั้งอยู่ในท้องที่ตำบลบางขาม ริมลำน้ำบางขามฝั่งตะวันตก ที่ชื่อวัดค้างคาวก็เพราะว่าเดิมมีค้างคาวมาอาศัยอยู่ที่วัดนี้มาก ปัจจุบันไม่มีแล้ว วัดค้างคาวได้เปลี่ยนชื่อใหม่ว่า “วัดธรรมิการาม”

โบราณวัตถุสถานที่วัดนี้ที่น่าสนใจก็คือ ภาพเขียนที่ผนังพระอุโบสถ ซึ่งเป็นภาพเขียนเรื่องพุทธประวัติทั้ง ๔ ตำน ^๕ ตั้งแต่เหนือหน้าต่างประตูขึ้นไปถึงเพดาน จากลักษณะของภาพเขียนซึ่งมีแบบตะวันตกเข้ามาปนบ้าง คือ การแต่งต้นไม้และอื่น ๆ จึงเห็นได้ว่าเป็นภาพเขียนสมัยรัชกาลที่ ๔ นี้เอง และวิหารก็มีภาพเขียนเช่นกัน แต่เป็นภาพเขียนสมัยใหม่ฝีมือผู้ที่พระอุโบสถไม่ได้ เพิ่งเขียนเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๖๗ นี้เอง

วัดบ้านกล้วย (วัดกัลปนาราม)

วัดบ้านกล้วยตั้งอยู่ในท้องที่ตำบลบ้านกล้วยริมถนนสายโคกสำโรง-บ้านหมี่ ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็น “วัดกัลปนาราม”

วัดบ้านกล้วยนี้ เป็นวัดที่กำลังก่อสร้างพระอุโบสถขนาดใหญ่โตมาก เป็นพระอุโบสถแบบจตุรมุข พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระบรมราชินีนาถ ได้เสด็จยกช่อฟ้า เมื่อวันที่ ๒๕ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๑๒ นี้เอง

วัดร้างในท้องที่อำเภอบ้านหมี่

เนื่องจากบ้านหมี่เป็นท้องถื่นที่มีผู้คนเพิ่งมาอาศัยอยู่ในสมัยรัชกาลที่ ๓ นี้ จึงมีวัดร้างไม่มากนักแต่ก็ยังมีบางตำบลที่ผู้คนอาศัยมาก่อน โดยเฉพาะอย่างยิ่งตามลำน้ำบางขามวัดร้างในตำบลต่าง ๆ มีดังนี้

๑. ตำบลบางขาม มีวัดโพ, วัดโน, วัดนอกและวัดป่าฝ้าย
๒. ตำบลบ้านชี มีวัดกุฎีทอง, วัดโคก วัดคา, วัดเถรปิ่นและวัดเสื่อท่าข้าม
๓. ตำบลโพหนองมีวัดเขาพระญวน
๔. ตำบลหนองเมือง มีวัดดอนดิ่ง
๕. ตำบลบ้านชีมีวัดบ้านชี

ขนบธรรมเนียมประเพณีของชาวอำเภอบ้านหมี่

ในท้องที่อำเภอบ้านหมี่ แต่เดิมมีคนเข้ามาอาศัยอยู่ ๓ จำพวกคือ คนไทย ลาวพวน และลาวเงี้ยว มีขนบธรรมเนียมประเพณีที่เหมือนกันก็คือ พิธีวันขึ้นปีใหม่ ตรุษ และสงกรานต์ ส่วนที่แตกต่างไปจากคนไทยก็คือทำพิธีกำฟ้า พิธีสารทและการลงช่วง จะได้กล่าวถึงพิธีเหล่านี้ตามลำดับไป

๑๑๐ ๒๒
พิธีกำฟ้า ประเพณีนี้จะพูดกันง่าย ๆ ก็คือพิธีบูชาฟ้า
นั่นเอง ชาวพวนมีอาชีพทางเกษตรกรรมมาแต่ดั้งเดิมแล้ว
และใกล้ชิดกับดินฟ้าอากาศ และขุนเขาสูงจึงก่อให้เกิดพิธี
บูชาฟ้าขึ้นในสมัยก่อน เมื่ออพยพมาอยู่ที่บ้านหมี่ก็ยังคง
ประเพณีอยู่ คำว่า “กำ” ๑๑๑ เป็นคำพวนหมายถึงการนับถือ
สักการะ ส่วนคำว่า “ฟ้า” ๑๑๒ นั้นมีความหมายถึงเจ้าฟ้า เจ้า
แผ่นดินหรือผู้ที่อยู่สูงเทียมฟ้าฟ้า ซึ่งมีแต่เทวดาและสิ่ง-
ศักดิ์สิทธิ์ที่ไม่อาจมองเห็นได้นั่นเอง ประเพณีกำฟ้าถือเอา
วันขึ้น ๓ ค่ำ เดือน ๓ ซึ่งในวันนั้นมักจะมีฟ้าร้อง ถือกันว่า
ฟ้าเปิดประตู ๑๑๓ และมีคำทำนายเกี่ยวกับฟ้าร้องในวันกำฟ้า

ว่า ถ้าฟาร์มทางทิศเหนือหรือทิศตะวันออกเฉียงเหนือ
ฝนจะดีการทำนาจะได้ผลถ้าฟาร์มทางทิศใต้ ฝนไม่ดีน้ำท่า
ไม่บริบูรณ์ถ้าฟาร์มทางทิศตะวันออกเฉียงกลาง และถ้า
ฟาร์มทางทิศตะวันตก ฝนไม่ดีจะแห้งแล้ง ในวันกำฟ้า
จะมีการทำบุญกำฟ้า ของที่นำไปทำบุญตามประเพณีก็มี
ข้าวจี (ข้าวเหนียวปั้นเป็นก้อนทำไข่และน้ำมันหมูแล้วนำ
ไปปิ้งไฟ) ข้าวหลาม และของหวานอื่น ๆ ทำบุญกันที่วัด
ในตอนเช้าและตอนเพล ตอนบ่ายเย็นก็มีการรื่นเริงกัน
และมีการละเล่นพื้นเมืองต่างๆด้วย วันนั้นทุกคนจะหยุดงาน
ตลอดจนสัตว์เลี้ยงก็พักผ่อนและต่อจากนั้นไปอีก ๗ วัน ก็
มีการกำฟ้ากันในตอนเที่ยงอีก โดยมีการเลี้ยงฉลองกันอีก
ครั้งหนึ่ง

พิธีสารท คนไทยถือเอาวันแรม ๑๔-๑๕ ค่ำเดือน ๑๐ และ
ขึ้น ๑ ค่ำเดือน ๑๑ ส่วนสารทลาวพวนถือเอาวันสิ้นเดือน ๙
และสารทลาวเงี้ยวถือเอาวันกลางเดือน ๑๐ พิธีสารทที่ลาว
พวน ลาวเงี้ยว ทำอย่างเดียวกัน ก่อนวันสารทจะพากัน
ทำข้าวยาสารท ข้าวปั้น (ขนมจีน) เพื่อเอาไปทำบุญที่วัด
และสู่ตามบรรดาญาติพี่น้องและคนที่นับถือกัน วันสารท
จะพากันหยุดงานต่างไปเยือนบ้านโน้นมาบ้านนี้ ไม่ว่าจะ

เป็นใครถ้าไปมาหาสู่ที่บ้านเขา ๆ จะรับรองด้วยข้าวปั้น
(ขนมจีน) ข้าวยาสารท

การลงข่วง หมายถึงการลงแขกทำงานย่อย ๆ เช่น บินฝ้าย
ตอนกลางคืนเขาจะลงไปปั่นฝ้ายที่กลางลานบ้าน สุมไฟ
หรือจุดตะเกียงไว้ สาว ๆ จะมาเอาแรงกันทำ ฝ้ายหนุ่ม ๆ
จะพากันมาเที่ยวสนทนาปราศรัยกัน ถ้าเป็นฤดูฝน เขาจะ
ปั่นฝ้ายอยู่บนเรือน จุดไฟตามไฟไว้ หนุ่มคนใดจะขึ้นไป
คุยก็ได้แต่ควรจะใช้ความสังเกตไว้อย่างหนึ่ง ถ้าฝ้ายพ่อ
แม่หญิงไม่ชอบหนุ่มคนใด มักจะมาคุยร่วมด้วย ถ้าชอบ
แล้วเขาจะปล่อยให้คุยกันไม่ขัดคอ เขาจะหลีกไปให้อยู่กัน
ตามลำพังการไปคุยกับสาว ๆ เป็นประเพณีของลาวพวน
เรียกว่า “รมสาว” การคุยกันถ้าเพลิดเพลिनอยู่จนสว่างมัก
จะต้องถูกกักตัว ต้องให้ผู้ใหญ่เฒ่าแก่มาพูดจารับตัวและ
ต้องเสียผี การเสียผีมีผ้าขาว ๑ ผืนดอกไม้ธูปเทียน ชั้นล่าง
หน้า ๑ ใบ เงิน ๔ บาท

ปัจจุบันนี้ชนบทรรมนิยมประเพณีทั้งพิธีกำฟ้า พิธี
สารท การลงข่วง และรมสาวน้อย ๆ จะหมดไปแล้ว
เพราะวัฒนธรรมสมัยใหม่ได้เข้าไปทุกหมู่บ้านตำบล ทำให้
ชนบทรรมนิยมประเพณีเก่าแก่ ต้องหมดไปอย่างน่าเสียดาย
อย่างยิ่ง